

Veres Tünde

Regéci „importárúk” Sárospatakon a 17. század végén*

„Mi S[áros] Kis Patak Főbírója [...] recognoscálljuk [...], hogy előnkben hivatván az Kis Pataki Fazekasok Czéh mesterét, Román Györgyöt, ki is erős hittel fateála előttiink, hogy az melly két kemenczének való kályhákat készítettének volt Tállyán [...], azon kályhákhoz vettének 24 font glétet, fontját per den[arius] 27.”¹ Az 1711-ben keltezett nyugta részlete jól példázza nemcsak az áru, hanem a tudás, a mesterség korabeli „exportját” is, amelyek esetünkben a két szomszédos uradalom, Regéc és Sárospatak között áramlottak. Jelen idézetünknel maradva, számos precedens mutatható ki a pataki fazekasok – sőt, más mesteremberek, mint kőfaragók és piktorok – regéci jelenlétéről, amelyekről elsősorban hasonló nyugtákból, illetőleg számadásokból értesülhetünk. Így a tállyai kályhák készítéséhez használatos alapanyagok beszerzése, majd a helyszíntre szállítása is megjelenik Patak 1711-es ratiójában: „Ex commissione P[erillustri] D[omini] Praefecti pro colorandis fornacibus coloris”.² A bejegyzésből kiderül az is, a fazekasok által egyébiránt 6,48 magyar forint értékben megvásárolt glétet milyen célra használták fel – kályhacsempék színezésére.

A glétet, amely a német Glätte szóból származik,³ s valójában ólom volt, olvasztott formában a kellő színező anyaggal elkeverve öntötték a csempékre, amelyek így kiegészve sárga, barna, zöld vagy kék színűek lettek. Arra, hogy a tállyai kályhák a Sárospatak környékén élt habánok munkái lettek volna, nincs biztos adat. Az azonban bizonyos, hogy a szomszédos várakba épített fűtőeszközök egy jó része ezen kézművesek munkáját dicsérte, így Füüzéren és Szerencsen is.⁴

Viszont, ha Sárospatak a kézműveseit adta Regécnek, Regéc mit adhatott Sárospataknak? A kérdés azért is érdekes, mivel két egymás szomszédságában fekvő uradalomról van szó, olyan birtokokról, amelyek táji tagolódása megegyezik. Ily módon pedig nem tételezhetjük fel előre, hogy a birtokok közötti kereskedelem úgymond „hiánycikkek” forgalmában merült ki, vagyis olyan termékekben, amelyeket egyik, vagy másik uradalom földrajzi helyzetéből adódóan nem tudott megtermelni. Feltehetjük tehát a kérdést, milyen regéci „importárúk” jelentek meg a sárospataki gazdaságban, s a két birtok közötti kereskedelem – regéci tekintetben – milyen „külkereskedelmi” mérleget eredményezett?

Vizsgálatunk a 17. század végére és a 18. század első évtizedére terjed ki. Ennek oka a Rákóczi-birtokokat érintő forrásanyag szegényessége, a forrásanyag ugyanis leginkább az 1690-es és 1700-as éveket érinti. A kereskedelem elemzéséhez a két uradalom számadásait használtuk fel, azonban az iratok eloszlása a két birtok között nem egyenletes. A regéci anyag sokkal kiterjedtebb, több évet fog át, ennek megfelelően az 1695., 1696.,

* A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-21-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

¹ MNL OL E 197 Rationes Provisorales 50. cs. Dominii Regéc 1711. 59. d. No. 25.

² MNL OL E 197 Rationes Provisorales 106. cs. Dominii Patak 1711. 127. d. No. 1.

³ A Pallas Nagy Lexikona

⁴ Gyuricza 1992. 40. Az ólommal való színezés technológiájának, vagy másképp receptjének leírása a sárospataki fazekasmester által maradt az utókorra. A széles színskála kikeveréseinek instrukciói közül most egyet emelünk ki, a zöldet, amely a korszak kedvelt választása volt. „Zöld mázról. Végy 10 mérték gléttet, 8 mérték velentzje kristályt, 4 mérték sárga réz port, olvazd meg. Más zöld mázról. Végy 10 mérték gléttet, 11 mérték békasút, 1 mérték veres réz hamvat, vagy port, olvazd meg.” Wartha 1892. 216.

1701., 1711. és 1712. évek adatai kerültek bele elemzésünkbe. Vizsgálatunkhoz felhasználtuk az 1646–1647. év bevételeit és kiadásait jegyző iratot is – igaz, az valamelyest kivételt képez. Az eltérést a többi anyaghoz képest az adja, hogy a Debreczeni Tamás prefektus által jegyzett irat nem ratio, hanem csupán extractus, vagyis alkalmi kimutatás. Ennélfogva nem tartalmaz minden típusú költséget, vagy bevételt, mégis, a mi szempontunkból a legfontosabb, s egyben intő tényező nem is ez, hanem az a szempont, hogy egyes tételeket Debreczeni összesítve adott meg. Az effajta írásmód pedig leginkább a kiadási, ezzel együtt pedig a kereskedelmi tételeket érinti. Vegyük példának a vaj erogatióját: „*Költ el az mi kegyelmes Urunk gazdálkodásokra Thályán, Patakra küldtetet vaj, regéczi vár konyha szükségére, conventiós szolgálóknak, béreseknek, majorosoknak költ el vaj jus[tae] 120.*”⁵ Az tehát, hogy a 120 iccényi összes kiadásból mennyit küldtek Patakra, nem tudható, s ezen problematika nem korlátozódik csupán a vaj esetére, hasonlóval szembesülünk a búza, méz és a pénz esetében is. A Debreczeni-féle extractus tehát nem használható olyan eredményességgel a vizsgálat során, mint a számadások, az irat használata csupán csak a kereskedelmi kapcsolat tényére, s áruira korlátozódhat, a mértékére nem.

Míg a regéci adatok esetében öt számadás – illetőleg a bemutatott egy kimutatás – állt rendelkezésre, a pataki uradalomhoz köthető iratanyag csak két számadásban merült ki. Ezek az 1711. és 1712. éveket ölelik fel, így átfedés mutatkozhatna a két vizsgált uradalom között. A feltételes mód azonban nem véletlen, ugyanis előrebocsátjuk, vannak eltérések a Regécéről exportált áruk és a Patakon importált áruk feljegyzései között. Az ilyen és ehhez hasonló differenciák feltérképezése miatt lényeges az ugyanazon évekre eső ratiók összehasonlítása.

A kereskedelem mértékét több szempontból vizsgáltuk. Ennek megfelelően az áruforgalom összetétele, illetve annak értéke a vizsgálat fontos részét teszi ki. Mindez az import mértékével összevetve pedig kiadhatja a regéci „külkereskedelem” mérlegét Sárospatak irányába. Az elemzéshez három kategóriát állítottunk fel, amelyekbe a különböző termékeket soroltuk, így a mezőgazdaságit, iparit, illetőleg állatit. Az első és az utolsó csoport nem kíván különösebb magyarázatot, ellentétben az iparival. Mivel a korszakban még nem beszélhetünk teljes körűen a hagyományosan vett iparról, jelen esetben azon áruk kerültek az ipari kategóriába, amelyek munka- és építési eszközök. Ilyenek az ásók, kapák, a zsindelyek és lécek – amelyek a leggyakrabban előforduló termékek a csoportban –, de itt kapott helyet például a széna és a viasz is.

A kereskedelem mértékét számszerűsítve lehet vizsgálni, amely jelen esetben az adott áruk, termékek árának meghatározását jelenti. Ahogy napjainkban is, úgy a kora újkor Magyarországon is az árak folyamatosan változtak, és területenként is eltértek. Éppen ezért a Patakra szállított élelmiszerek, állatok és eszközök értékének minél pontosabb meghatározása érdekében igyekeztünk időben közeli adatokat felhasználni. Erre a legideálisabbnak szintén a számadások bizonyultak, hiszen eladások és vásárlások esetében is feltüntették az árakat. Azonban nem minden termékkel kapcsolatban mondható el ugyanez. A legkirívóbb a tönkölybúza esete. A vizsgált időszakból csupán két évben találkoztunk a tönkölyt érintő kiadással, vagyis Patakra szállítással, 1695-ben és 1712-ben. Ez összesen négyszeri küldést jelent, amely összesen 26–26,5 köblöt tesz ki. Értékét nem tudjuk biztosan, ugyanis a tönkölybúza eladási vagy vételára egyáltalán nem jelenik meg a számadásokban. Értékének meghatározásához Iványosi-Szabó Tibor összegzését vettük

⁵ MNL. OL E 185 b. III. 24. t. p. 6.

alapul.⁶ A majd 150 évet felölelő gyűjtései között ő maga is csak egy esetben találkozott a tönköly árát illető meghatározással, eszerint 1662-ben egy fertály került 144 dénárba.⁷ A gyanúsán magas érték feltételezi, hogy nem a térségünkben használatos fertályt (negyed) lehet a fertály alatt érteni. Valóban, Iványosi kimutatta, hogy ebben az esetben egy Kecskemét térségére jellemző sajátos súlymértékről van szó, amely hozzávetőlegesen 200–240 litert tett ki,⁸ vagyis csaknem két és félszer többet, mint a Regécen és Sárospatakon használt kassai köből. Az eltérő mértékek ismeretében már könnyű átváltani a spelta (tönköly) értékét, 66 dénárt kellett fizetni egy kassai köbőlnyi mennyiségért. Azonban nem feltétlen ugyanennyi volt az ár térségünkben! Kecskemét nem kis távolságra fekszik Regéctől/Sárospataktól, amely távolság már felveti az eltérő térség–eltérő ár problematikáját. Azonban nemcsak a földrajzi, hanem az időbeli távolság is arra int minket, hogy adatunkat (66 dénár) csak megközelítő értéként, iránymutatóként lehet értékelni. Főleg annak tekintetében, hogy a búza ára a 17. század végére nagymértékű drágulást mutatott,⁹ amely akár hathatott a tönköly árára is. Hogy hogyan alakult más gabona ára, azt éppen a zab értékének változása mutatja. 1662-ben szintén Kecskemét térségében egy fertály zab ára 73 dénárba esett, amely kassai köből mértékére, s árára átváltva 43 dénár volt. A korszakban tapasztalt áremelkedés ezen gabonaneműt is érintette, 1682-ben – szintén Kecskemét környékén – a zab fertályos értéke elérte a 2,3 forintot, vagyis 1,37 dénárba került a 83 literes kassai köböllel mért súly.¹⁰ A zab ezen ára az általunk vizsgált térségre is igaz volt, 1712-ben Patakon 42 köből zabot adtak el április 6. és május 1. között összesen 57 ft 12 dénár értékben.¹¹

Lehetséges-e tehát az általunk használt egyes, más területről származó, s adott esetben időben valamivel korábbi állapotot tükröző árak alapján megállapítani a regéci és sárospataki uradalmak közötti kereskedelem mértékét, s egyben értékét? A kérdés természetesen nem alaptalan, s a vizsgálat során többször felvetődött ezen probléma. Véleményünk ezzel kapcsolatban az, hogy mivel a lehetőségekhez mérten igyekeztünk valós, tehát az adott évből és térségből származó árakkal számítani – kivételt csak a tönköly és a példaérték nélküli páva képez –, kapott eredményeinket megalapozott iránymutatóként lehet értékelni, természetesen a fenti kitételek figyelembevételével.

A szállított termékek összetétele és értéke

Az 1695 és 1712 között Regécéről Sárospatakra szállított termékek mennyiségéről, értékéről és összetételéről több áttekintő ábrát készítettünk, amelyek alább láthatóak.

⁶ Iványosi-Szabó 1985a.

⁷ Uo. 202.

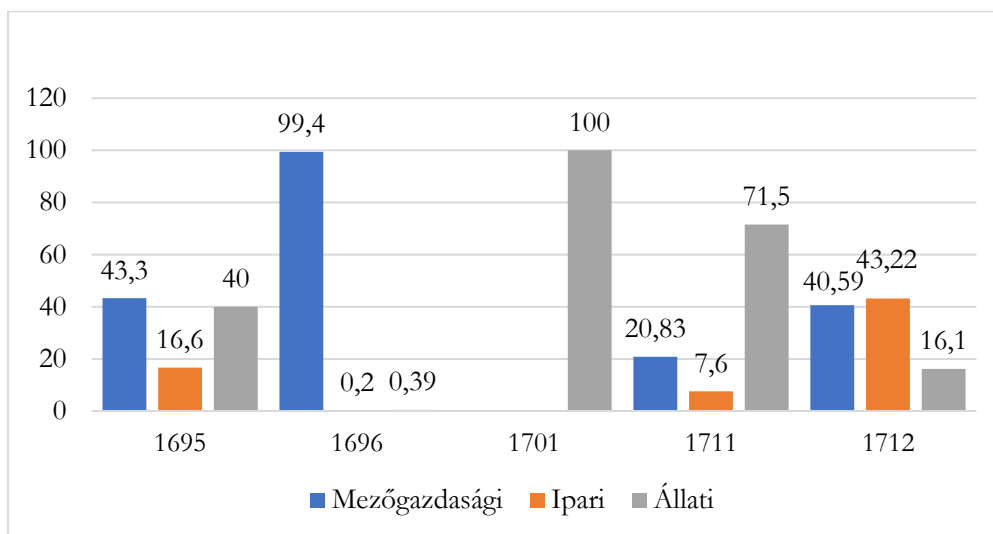
⁸ Uő. 1985b.

⁹ Vö. Kazimír 1976. 176–179.

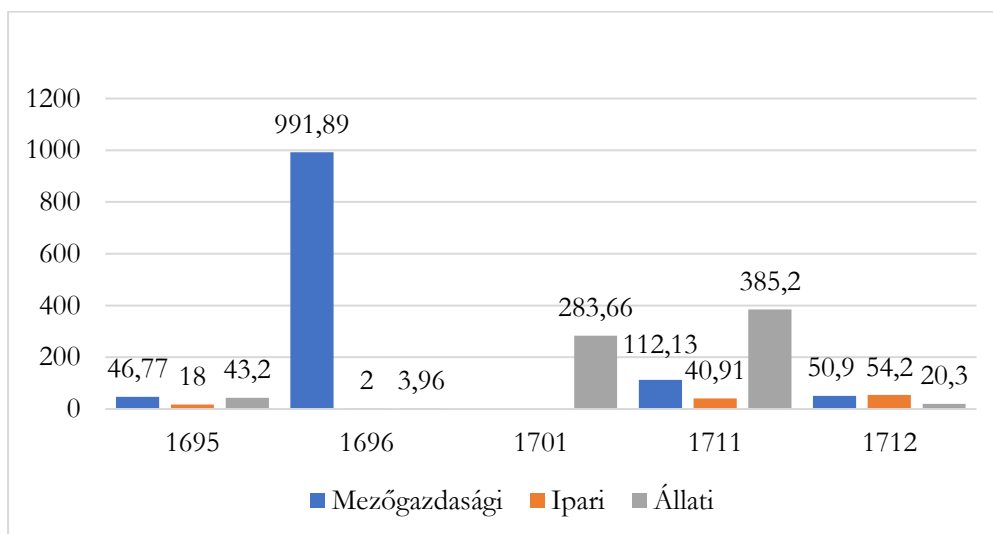
¹⁰ Buza 1985. 37. Hogy mennyire eltérő volt a kecskeméti és a regéci térség gabonaárainak alakulása, a búza esete jól kifejezi. 1662-ben egy fertály búzáért 1 ft 65 dénárt kellett fizetni, amely a kassai köből mértékével (83 l) 98 dénár. 20 évvel később már 4 ft 14 dénár, 83 literrel számolva pedig 2 ft 40 dénár ugyanaz a gabona. Az áremelkedés 2,5-szeres. Uo. Vessünk egy pillantást Kazimír Felvidékre vonatkozó adataira. 1662-ben a szepesi köböllel (47 l) mért búza ára 1,85 ft volt, kassai köből mértékkel 3,25 ft. Szintén 20 évvel később azonban nemhogy drágulást nem tapasztalunk, az ár még csökkent is. Már „csupán” 3 ft volt 83 l búza. Kazimír 1976. 178.

¹¹ MNL OL E 197 Rationes Provisorales 107. cs. Dominii Patak 1712. 128. d. No. 2. fol. 36r.

Az első és második ábrán feltüntetett kategóriák megoszlásából az látható, hogy mennyire különbözően alakult a Patakra irányuló „export” összetétele az évek során, sőt látszatra teljesen esetlegesnek tűnhet, hogy melyik évben miből, mennyit szállítottak a szomszédos uradalomba. De a látszat mögött valós indokokat találunk. Természetesen az adott szállítások miértjében nem feltétlenül kell nagyobb dolgokat keresni, hiszen a Rákóczi-birtokok segítették egymást, amely leggyakrabban élelmiszert takart, amelyet állatok tartására, conventiósök fizetésére használtak fel, a „miért” pedig nyilvánvalóan a készlethiány. Azonban egyes évek kiugró értékei mögött kirívóbb tényezők húzódtak meg.

1. ábra. Regéci „export” százalékos értéke.

2. ábra. Regéci „export” értéke (magyar forintban).

Regéci „importárúk” Sárospatakon a 17. század végén

	Termék	Mennyiség	Érték
1695	Búza	6 k.	18,60
	Tönkölybúza	16,5 k.	10,90
	Faggyú	100 font	18
	Széna	11,5 öl	
	Sertés	7	41,58
	Vaj	45 icce	16,65
	Baromfi	12	1,44
	Tojás	102	0,62

	Termék	Mennyiség	Érték
1696	Búza	155,75 k.	482,82
	Árpa	15,25 k.	22,87
	Zab	55 k.	75,35
	Borsó	2 k.	8,30
	Lencse	1,25 k.	5
	Bor	10 h. 6,5 á.	397,50
	Lúd	4	0,96
	Baromfi	25	3
	Tojás	80	0,48
	Viasz	5 font	2

	Termék	Mennyiség	Érték
1701	Juh	321	241,18
	Kecske	8	2,88
	Sertés	11	39,60

	Termék	Mennyiség	Érték
1711	Búza	24,5 k.	108,53
	Juh	2	1,20
	Marha	15	345
	Fiatal marha	13	39
	Szalonna	30 font	3,60
	Kapa és ásó	20	9
	Üveg	200	6
	Hordó	6 h. 1 á.	5,88
	Zsindely	5000	5,75
	Léc	34	14,28

	Termék	Mennyiség	Érték
1712	Búza	10 k.	44,30
	Tönköly	10 k.	6,60
	Juh	8	4,80
	Kecske	31	15,50
	Zsindely	2000	2,30
	Léc	45	18,90
	Üveg	1100	33

3. ábra. A patakra vitt árúk. A színek a diagramok szerinti kategóriákat tükrözik.
Rövidítések: b. = bordó; á. = átalag; k. = kassai köből. Az érték magyar forintban értendő.

Vegyük ehhez például az 1695. és 1696. éveket.¹² 1695-ben sem mutatható ki olyan termék, amely kirívó lett volna, akár mennyiség tekintetében is. Amelyet látunk, élelmi-szerek és állati deputációk, hagyományosan konyhára szánt termékek. Igaz, ezt csak fel-tételezzük, ugyanis a küldés célját 1695-ben nem jelölték meg, bővebben csak annyit tu-dunk meg, hogy a pataki prefektus, Harusoczky kérette a 7 db sertést. A szénát minden bizonnal takarmányozásra szánták, azonban kisebb baleset révén a pataki mészárosok is részesültek a szállítmányból, jobban mondva, a szállítóból. A Patakra futó úton a 11,5 öl széna szekerezése közben az egyik béres ökör lábát törte. Hogy az állat ne menjen ve-szendőbe, értesítették a pataki mészárosokat, akik az ökröt levágták, húsát pedig feldol-gozták.¹³

A Patakra küldött szénamennyiség nem volt kevés, legalábbis a regéci uradalom erre irányuló kiadásai és bevételei tekintetében. 1695-ben a regéci birtokokhoz tartozó réteken összesen 48,125 öl szénát takarítottak be, amely hozzávetőlegesen 144 szekérnek feleltet-hető meg. Ez az érték pedig megegyezik a Regéc falvához tartozó rétek terméseredmé-nyeivel. Itt megjegyeznénk, hogy az 1695. év betakarítás szempontjából nem volt jöve-delmező, mivel az uradalom rétjei összesen akár 340 szekér terméseredményre is képesek voltak.¹⁴ Vagyis az adott évben az elvárt szénahozam a felét sem érte el a megszokottnak. S mégis, ennek a 48 öl szénának a 23%-át Patakra csoportosították át.¹⁵ Figyelembe véve a regéci rétek gyér hozamát, illetve a tény, hogy a rétek hozamát az időjárási körülmények – így az aszály, de a nagy esőzések is – nagyon könnyen negatívan befolyásolják, nem tartjuk kizártnak, hogy ahogy a regéciét, úgy a pataki kaszálókat is hasonló hatás érhet-e, amely miatt Patak szénabehozatalra kényszerült.

A konyhára küldött élelem is hasonló mértékben terhelte a regéci gazdaságot. A pataki prefektus által kéretett 7 db sertés nem hangzik soknak, viszont annak fényében, hogy a majorságba csak 20, azon évi malac került, már többnek érződik. Hasonló a helyzet a vaj és a tojás esetében is. Előbbi a bevétel 42, míg utóbbi 16%-át tette ki.

¹² 1695-re lásd: MNL OL E 554 I. Szalay gyűjtemény 1703. t. sz. Horváth Gábor provisor 1695. évi számadása; az 1696. évre: MNL OL E 554 I. Szalay gyűjtemény 1719. t. sz. Regéci vár 1696. évi számadása.

¹³ MNL OL E 554 I. Szalay gyűjtemény 1703. t. sz. Horváth Gábor provisor 1695. évi számadása, fol. 99r.

¹⁴ Veres 2021a. 173.

¹⁵ Jelen 11,5 ölnyi szénamennyiség Bogdán István számadatait figyelembe véve 2521,5 kg-nak feleltethető meg. Bogdán 1991. 417.

Az 1696. év mezőgazdasági kategóriájának értéke messze kiemelkedik az ábrán. Ennek legnagyobb része, ha az árak tekintetében vizsgáljuk, a búzára esik, amelynek köbölje akkoriban 3 forintba került,¹⁶ s amely mennyiséget sem azelőtt, sem azután nem ért el a szállítás nagyságrendje. Azon évben más takarmánygabonát is küldtek Patakra, szintén nagyobb mennyiségben, az árpa 15,25, a zab 55 kassai köblöt tett ki. Ezek célját a számadásban az akkori udvarbíró, Horváth Gábor meg is jelölte: a zabra abraoláshoz volt szükség, az árpára pedig „különböző szükségekre”. Ez a nem különösebben beszédes kitétel többféle felhasználást takar. Árpát használnak sör készítéséhez, s tudjuk, hogy 1701-ben a regéci uradalom csaknem ennyi árpát (19 kassai köböl) adott a tállyai sörfőzőnek, amelyből 19 hordónyi sört tudtak előállítani.¹⁷ Azonban nem hisszük, hogy ezt a 15 köbölnyi árpát sörfőzésre szánták volna. Elgondolásunkat arra alapozzuk, hogy a térség sörfogyasztása a 18. század első évtizedében lendült fel, előtte viszont az 1690-es években csupán 5–10 hordó sört főztek, ha főztek egyáltalán.¹⁸ Ehhez vessünk egy pillantást először a regéci sörbevételi adatokra: 1695-ben „pénzen vett szalad-sörök költek el az kocsmákon 16 [hordó],”¹⁹ s egy évvel később is pénzen vettek 10 hordót. Ezzel szemben Sárospatakon már maguk főzték a sört, viszont csak 4 hordóval, amelyhez 10 köböl árpát használtak fel.²⁰ Adatainkat tovább vizsgálva, az 1711. és 1712. évek tekintetében azt látjuk, hogy Regécen ekkor már 264 és 550 hordó sört állítottak elő.²¹ Patakon viszont nem írtak fel ekkora mennyiséget, az 1711-es évben nem számoltak sem sörbevétellel, sem kiadással, noha a számadás bejegyzései arra engednek következtetni, hogy a sernevelő működött, igaz javításokat végeztek rajta. 1712-ben azonban már 144 kassai köböllel mért árpából főzték a sört, amelyből 135 hordóval tudtak leszűrni.²² Így tehát az alacsony sörfogyasztási igény nem valószínűsíti, hogy Regécéről hozott árpára lett volna szüksége Sárospataknak ahhoz, hogy a sernevelőt működtethessék. Éppen ezért sokkalta elképzelhetőbb, hogy az árpát az állatok takarmányozására használhatták.

Ezzel együtt adódik a kérdés: miért volt szükség 155 köbölnyi búza és 70 köbölnyi takarmánygabona Patakra szállítására, ha más elszámolásokban ekkor szállítmányoknak nincs nyoma? Másképpen feltéve a kérdést, mi okozta, hogy a pataki uradalom egyes mezőgazdasági termékeiben ekkora hiány keletkezzen? Ebben az esetben nem természeti, vagy háborús körülményeket kell keresni indoklásképpen. A válasz sokkal egyszerűbb: II. Rákóczi Ferenc látogatása.

A látogatás inkább aposztrofálható ekkor már lakhatásnak, bár az is igaz, hogy a fejedelmek lakhelyeit gyakran váltogatta. II. Rákóczi Ferenc 1694-ben érkezett családjával a

¹⁶ Kazimír 1976. 178.

¹⁷ MNL OL G 29 Gazdasági iratok 1694–1712. Rákóczi birtokok iratai V.3.C/G 82. cs. 96. d. p. 65.

¹⁸ A 15–17. századokban a sörfogyasztás elenyésző volt a borral szemben, a kocsmákon kimért alkoholos italokból befolyt jövedelem messze túlnyomó részét a boreladás jelentette. Az igaz, hogy a német városokban nagyobb hagyománya volt a sörfőzésnek, viszont a 17. század elején még ezeken a nagyobb, németajkú lakosokkal rendelkező településeken sem kerekedett a sörreladás mértéke a bor fölé. Tózsá-Rigó 2014. 65–69.

¹⁹ MNL OL E 554 I. Szalay gyűjtemény 1703. t. sz. Horváth Gábor provisor 1695. évi számadása, fol. 88v.

²⁰ MNL OL E 156 b. Fasc. 011. No. 006.

²¹ MNL OL E 197 Rationes Provisorales 50. cs. Dominii Regécz 1711. 59. d. No. 25. fol. 6v.; MNL OL E 197 Rationes Provisorales 50. cs. Dominii Regécz 1712. 60. d. No. 1. fol. 7v.

²² MNL OL E 197 Rationes Provisorales 106. cs. Dominii Patak 1711. 127. d. No. 1. 38v.; MNL OL E 197 Rationes Provisorales 107. cs. Dominii Patak 1712. 128. d. No. 2. 51 v. A Patakhhoz tartozó braxatorium, sörfőző műhely Ardón állt, s felszerelését tekintve jelentős lehetett. 1711-ben 2 rézüstöt, 3 nagy kádat, 13 kisebb kádat, 2 nagy dézsát, 4 kisebb dézsát és a sörkészítéshez szükséges egyéb kiegészítőket – vödörök, tölcésérek – írtak össze. MNL OL E 197 Rationes Provisorales 106. cs. Dominii Patak 1711. 127. d. No. 1. fol. 32r.

magyarországi birtokaira, s először Sárospatakon szálltak meg, majd 1695 tavaszán fél évre Szerencsre költöztek.²³ Ebből az időszakból Regéc és Szerencs hasonlóan élénk egymásközi áruforgalma mutatható ki, amelyek elsősorban étkeztetésre szánt áruk voltak.²⁴ Az 1696-os évben a fejedelem és családja ismételten Sárospatakon lakott, kíséretük pedig nagyszámú személyzetből állt. A fejedelmi családon kívül őket is élelmezni kellett, továbbá az állatok, így lovak és a várhoz küldött vágóállatok ellátását is biztosítani kellett. Ebben az esetben természetes, hogy az uradalom ezirányú szükségleteit beszállítás útján elégtették ki. A beszállító pedig – többek között – Regéc volt. Épp ezért találkozunk csak az 1696-os évben Patakra történő borszállítással. Bár a deputált mennyiség nem volt sok (10 hordó, 6,5 átalag, ez csupán az összes regéci borkiadás 5%-át jelenti), arra elegendő volt, hogy kiegészítse az „asztalokat”, vagyis ételekhez, vagy szomjoltó gyanánt szolgálják fel.

Az 1696. évi, egyébként kirívó mezőgazdasági szállítmányok nem terhelték meg különösképpen a regéci gazdaságot. A 155 köbölnyi búza is csak az összes búzabevétel 11%-át jelentette, s hasonló érték mondható el az árpáról (9,7%), a borsóról (10%), lencséről (11,3%) is, kisebb kivételt csupán a baromfik kategóriája szolgáltat a maga 22,3%-ával.

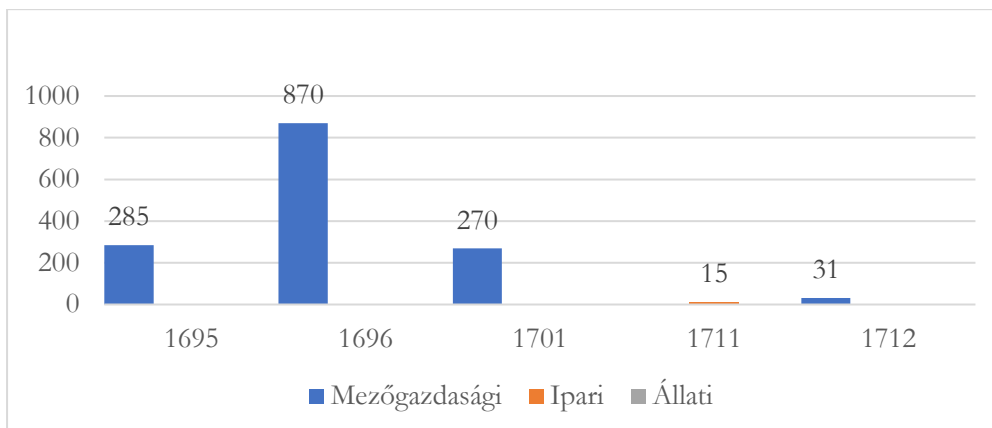
Az 1701-es az egyetlen a vizsgált évek közül, amikor a Regécéről Patak irányába történő szállítás csak és kizárólag állatokat érintett.²⁵ Ezek közül a 8 db kecske és 11 db süldő valószínűsíthetően a konyha szükségét szolgálta. A juhok száma viszont kiemelkedő. A 321 tagú nyáját véleményünk szerint legeltetési célzattal hajtották át Patakra. A két uradalom közötti ilyesfajta hajtás nem volt ritka, ugyanezen évben Patakról is hajtottak Regécre 57 db aprómarhát, amelyek ellátására a regéci uradalom 26 öl szénát biztosított.

Mielőtt rátérnénk az 1711. és 1712. évek összehasonlító adataira, érdemes pár szót szólni a Patakról Regécre történő „exportról” is. Látható, az első három évben kizárólagosan mezőgazdasági kategóriába eső termék került a regéci uradalomhoz. Ez tulajdonképpen egy árucikket, a bort jelent. Ezek nem voltak különösképpen nagyobb mennyiségek, 1695-ben 9 hordó, 1 átalag, 1696-ban 29 hordó, 1701-ben pedig 9 hordót számoltak el Patakról származotként. Ezek az értékek az adott évi összes borbevételeknek az 1,9%-át, 8,7%-át, illetve 3%-át adták. Az ábrán is látható kiugró érték a bor magas árának köszönhető, amely adataink szerint 25–30 forint között mozgott. Az ide érkező alkoholos italok egy részét a helyi kocsmákon árulták.

²³ Köpeczi–R. Várkonyi 1976. 71.

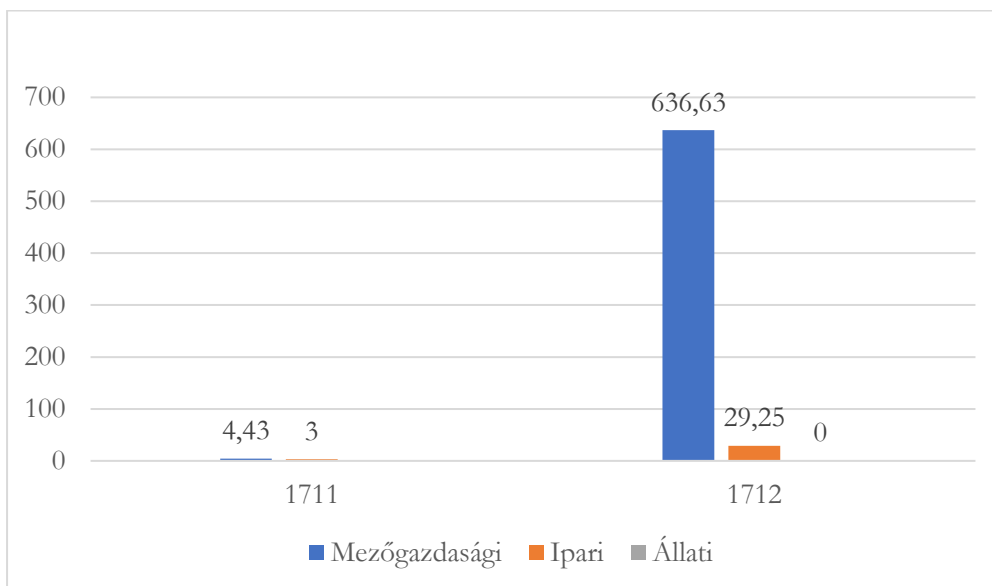
²⁴ A fejedelem szerencsi tartózkodására lásd: Veres 2021b.

²⁵ MNL OL G 29 Gazdasági iratok 1694–1712. Rákóczi birtokok iratai V.3.C/G 82. cs. 96. d. 23–73.

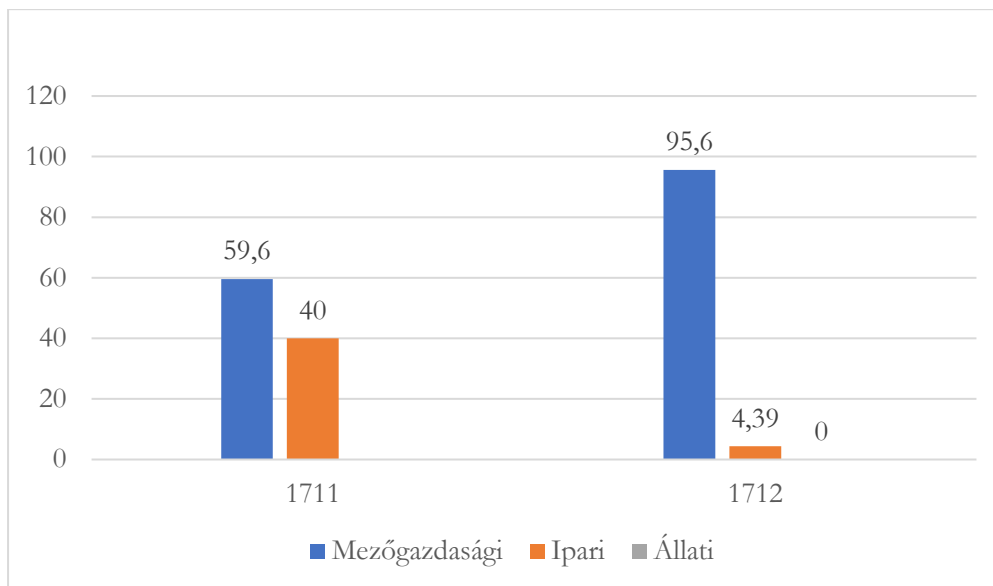

4. ábra. Regéci „import” értéke (magyar forintban).

A Patakról Regécre küldött áruknál maradva, kezdjük összehasonlításunkat az 1711-es évvel. Ekkor az általunk választott összes kategória képviseltette volt, igaz, a pataki „export” értéke elenyésző volt, s ugyancsak elenyészőek voltak az egyes kiadott mennyiségek is. Sőt, ha szigorúan vesszük, csupán az ipari kiadás egy tétele minősülhetne Regécre küldött áruként.

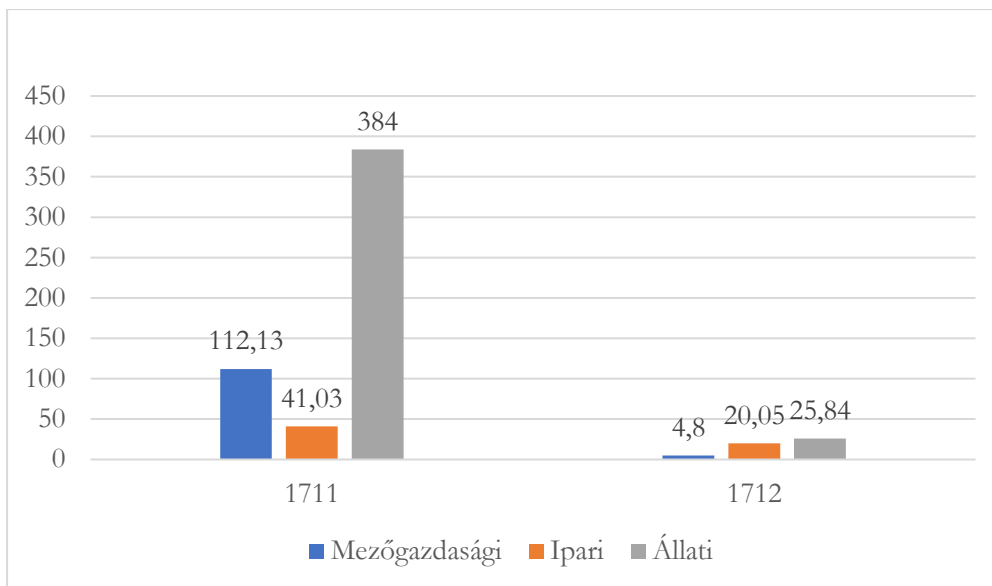

5. ábra. Pataki „export” értéke (magyar forintban).

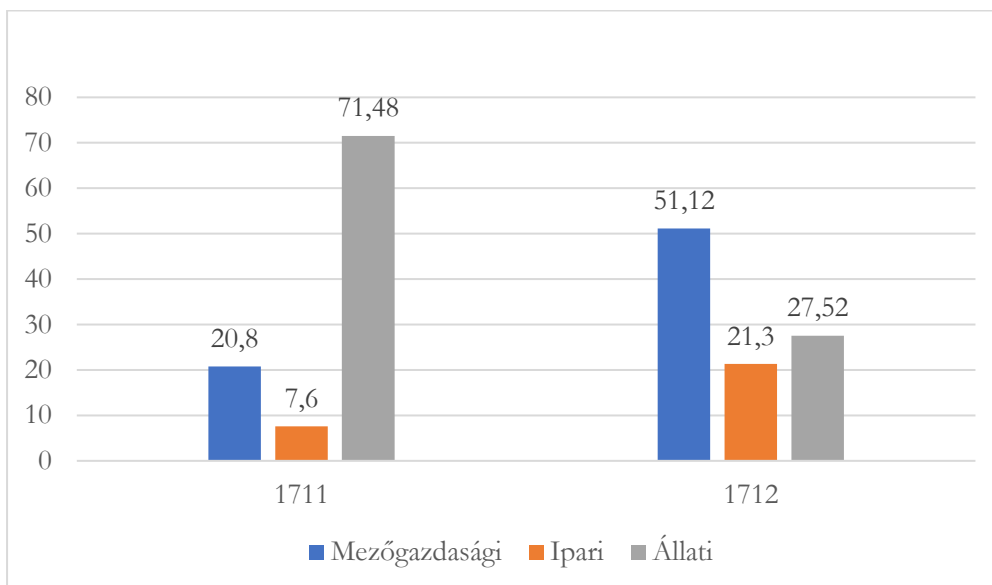

6. ábra. Pataki „export” százalékos értéke.

Ennek oka, hogy 1711-ban fizetésként küldtek Regécre bizonyos cikkeket. Így fél köből búzát Marco Billacher tállyai hajdúnak, aki megbízatás révén tartózkodott Patakon. De fizetése nem merült ki ennyiben, egy pár csizmát is kapott. Szintén fél köből búzát adott ki a pataki uradalom azon, Fonyból érkező lovak etetésére, amelyek a sernevelőbe szánt rézüst elszállítása miatt érkeztek Patakra. Ezzel pedig egy kérdéses ponthoz érkezünk. 1711-ben 2 rézüstöt készítettek, amelyet a fonyi sörfőzőben kellett volna installálni. A probléma abból adódik, hogy a rézüst, mint bevétel, a regéci elszámolásban nem jelenik meg. S nem ez az egyetlen, az évi különbség. Ha a regéci ratiót tekintjük át, 100 db, Patakról érkezett tehénbőrrel olvashatunk, amely szállításnak a pataki iratban már nem találjuk nyomát. De a példák még folytatódhatnak: 2 db sonka „eltűnt” a Patakra vezető úton, és a prefektus konyhájára küldött 2 bárány sem jelenik meg a sárospataki uradalom számadáskönyvében. De ugyanígy nem olvashatunk a Regécről Vámosújfaluba küldött, a kilenced beszédését szolgáló 6 boroshordóról sem. Igaz, ezek nem nagy mennyiségek, elmentésben a következő tételünkkel. A regéci üveghuta 1698-tól működött, s folyamatosan látta el a szomszédos Rákóczi-birtokokat kristályüveggel. 1711-ben összesen 200 darabot szállítottak Patakra, amely szállítás két terminuson történt, október 1-jén és december 5-én. Ha csak a pataki uradalom forrására tudnánk hagyatkozni, ezen szállításról nem érte-sülhettünk volna.

7. ábra. Pataki „import” értéke (magyar forintban).

8. ábra. Pataki „import” százalékos értéke.

A két számadás közti differencia az 1712. évben is jól kimutatható, amelyet a 4. és 5. ábra eltérése is szemléltet. Míg a regéci iratok szerint 31 forint értékben érkezett a birtokra áru, amely búza volt, addig a pataki feljegyzés már 665,88 forint értékű kivitellel számol.

A 7 köbölnyi búzát a pataki prefektus utasítása szerint a vámosújfalusi vámból kellett biztosítani, s ez volt hivatott fedezni a horvát szőlő művelését.²⁶ Horvát, ma Erdőhorvát Sárospatak mellett terül el, így nem meglepő, hogy a város birtokolt bizonyos szőlőket az egyébként Regéhez tartozó település határában. Ez volt az alapja annak, hogy Patak a horvát kocsmán árendába vehette az árulás jogát. A bérlet nem a teljes kocsmára szólt, hanem csak bizonyos mennyiségű borra és pálinkára. A bérleti díj 6 forint volt, amelyet 1712-ben már „de more”, azaz szokás szerint évente egy összegben fizettek, és 10 hordó bor kiárulására szólt.²⁷ Ezt a 10 hordót a pataki uradalom el is küldte Horvátiba, azonban sem ez, sem az ugyanide küldött, 1 hordó pálinka nem jelenik meg a regéci számadásban. Ezek kiárulásának haszna a pataki birtok kasszájába folyt be – a borért 253,60, a pálinkáért 59,48 forintot kaptak.

A prefektus konyhájára küldött élelmiszer ezen évben is kimaradt az egyik feljegyzésből, ezúttal a regéciből. 1712-ben a pataki prefektus Tállyán tartózkodott, akinek ellátására küldtek 6 köteg fokhagymát és $\frac{3}{4}$ kosár hagymát, illetőleg 4 pávát is. Utóbbinak értékét nem tudtuk megállapítani, így a kiküldés összértéke ebből a szempontból hiányos.

A 3 köből, fonyi lovakra küldött zab és a fél font, szintén fonyi béreskocsik kenésére szolgáló zsír mellett egy nagyobb tétel is hiányzik a regéci összesítésből. A pataki számadás szerint 39 hordó meszet küldtek Tállyára – szintén a prefektus parancsára – „különböző szükségekre”.

Ha a regéci 1712. évi számadást nézzük, milyen termékeket szállítottak Patakra, hasonló, de az előzőkhöz képest kisebb mértékű eltéréseket láthatunk. Ezek az eltérések nagyrészt különböző mennyiségekre vonatkoznak. Például 10 kassai köből tönkölyt küldtek Patakra, azonban ott már csak 9,5 köblöt számoltak el. De ugyanígy az elküldött 2000 zsendelyből is Patakon már csak 1000 lett. Differencia mutatkozik a juh- és kecskeelszámolás tekintetében is, azonban ezúttal nem kevesebbet, hanem többet jegyeztek be. 39 állat helyett 65-öt.²⁸

Adataink között rengeteg eltérést soroltunk fel a regéci és pataki számadások között. Ezek mértéke azért is meglepő, mert a számadásokat mindig nyugták alapján készítették el. Ez úgy nézett ki, hogy amikor – példaként – Regéről 10 köből búzát szállítottak Patakra, a prefektus, provizor vagy más hites személy a fuvarosnak kiállított egy igazolást, amelyben hitével igazolta, hogy a 10 köből búzát átvette. De ugyanilyen igazolást a küldő félnek is ki kellett állítani. Álljon itt erre egy példa: „*Mi fonyi főbíró, Lengyel Tamás, kispíró, Lengyel Vojtkó [...] recognoscálljuk, hogy [...] mostani praefectus uram, tekintetes Scherenus Sándor uram eő kegyelme (requisitiójára) konyhájára Patakra küldött fonyi ispán, Farkas Jakab uram két bárányt.*”²⁹ Ha nyugtákkal igazolták ezen ügyleteket, hogyan létezhet ekkora és ennyi eltérés a dokumentumok között? – tehetjük fel a kérdést. Véleményünk szerint több tényezőt lehet ehhez felsorolni. Legelőször is az emberi része, elírások és véletlen kihagyások történhetnek. Másodsor szándékosan is hagyhattak ki nem fontosnak ítélt tételeket. Erre a

²⁶ MNL OL E 197 Rationes Provisorales 107. cs. Domini Patak 1712. 128. d. No. 2. fol. 57r.

²⁷ Uo. fol. 49r.

²⁸ Hasonlóan a korábbi kristályüveg-küldéshez, 1712-ben sem számolták el külön a Patakra vitt 1100 db kerek üveget. Arra, hogy ez a szállítmány valóban megérkezett Patakra és használták is, a különböző javítási munkálatok mutatnak rá. „*Pro praeparatione fenestrarum in Diversorio Újhelens.*”, „*Vitriaria pro reparatione fenestrarum in hospitio P[erillustri] D[omi]ni Praefecti et altera domo dominis.*”, „*Pro reparatione fenestrarum in Braxatorio.*” Ezen üvegezési munkálatokra összesen 3,33 forintot költöttek. Uo. fol. 46r-v., 47r.

²⁹ MNL OL E 197 Rationes Provisorales 50. cs. Domini Regécz 1711. 59. d. No. 84.

legjobb példa az üvegezés esete. Látjuk, hogy felhasználták ezeket a termékeket, a dokumentumban ennek nyomai megvannak, viszont külön bejegyzést, mint bevételek–kiadások, nem szenteltek neki. Hasonlóan az állatok élelmezése esetében: a fonyi lovak ellátására küldött zabbevétel nem volt jelentős érvényű az uradalom számára. Végezetül a családokkal is számolnunk kell. Talán ezek felderítése a legnehezebb, így mi is csak feltételezésekbe bocsátkozhatunk. Vegyük szemléltetésül a zsendelyek küldését – 1712-ben 1000 darabbal kevesebbet jegyeztek be, mint kellett volna. Ez egyébként nem nagy mennyiség, ha zsendelyről van szó. Egy-egy küldés során pedig könnyű megváltoztatni a beszerzési adatokat, s nem nehéz ilyen mód megdézsmálni a készletet, ha valakinek a saját háztetőjének javítására van szüksége. Hasonlóan az „elveszett” 2 db sonka esetében, a prefektus konyhájára így is maradt még 4 db.

Összegzés

Következtetéseinket 4 pontban foglalhatjuk össze:

1. A sárospataki uradalomnak sokkal nagyobb szüksége volt a Regéc felől érkező termékekre, ezzel párhuzamosan viszont ugyanezen termékek kiküldése kevésbé terhelte a regéci gazdaságot. Állításunkat a bevételi és kiviteli áruk százalékos megoszlására alapozzuk, amelyet az összes bevételhez viszonyítottunk.

		Mennyiség	Összes bevétel	Ebből %
1711	Búza	24,5 k.	116,5 k.	21
	Ásó és kapa	20 db	124 db	16,1
	Szalonna	30 font	56 font	64,2
	Marha	36 db	65 db	55,3
	Zsendely	5000 db	11 000 db	45,4
	Fenyőléc	34 db	54 db	62,9
1712	Búza	10 k.	414,75 k.	2,4
	Tönköly	9,5 k.	24 k.	39,5
	Zsendely	1000 db	42 000 db	2,3
	Fenyőléc	45 db	120 db	37,5
	Juh és kecske	65 db	65 db	100

9. ábra. A sárospataki uradalom Regécről történő bevételei, s azok százalékos értéke az összes bevételhez viszonyítva.

Ahogy a 9. ábrán is látható, az 1711. és 1712. években a Regécről érkező termékek az összes bevétel gyakran felét is alkották. Ezzel szemben a Patakról Regécre küldött áruk nem jelennek meg ilyen arányban a bevételek között, még a borbevétel is maximum 8,7%-ot ér el. Mindemellett pedig, ha megnézzük, hogy a Patakra küldött áruk a regéci bevétel hány százalékát adják, ahogy fentebb ezt részleteztük, ez 5–20% között mozog.

2. A kereskedelmi mérlegek állását a kivitt és behozott áruk különbségéből számolhatjuk ki. Ha megnézzük, a vizsgált évek során hogyan alakultak ezen adatok a regéci

uradalom tekintetében, akkor azt láthatjuk, hogy az 1695. év kivételével pozitív a kereskedelmi mérleg, vagyis „külkereskedelmi” többlet áll fenn a sárospataki uradalom irányába. A pataki uradalom két számadása azonban meglehetősen vegyes képet mutat. Az 1711-es évben sokkal nagyobb értékben érkezett termék Patakra, mint amit a birtok küldött Regécre. Egy évvel később viszont ez megfordult, a Regéc irányába felhalmozott többlet 571,99 forintot tett ki.

3. Az ábrákon is látható, az, hogy az egyes kategóriák közül mennyit szállítottak mezőgazdasági, ipari vagy állati termékekből, kevésbé függött a belső szükségletektől. Az egyes nagyobb, kiugró tételek külső viszonyokkal vannak összefüggésben. Az 1696-os évre kimutattuk II. Rákóczi Ferenc és családjának igényeit, amely megnövekedett áruforgalomban csapódott le a két uradalom között. Az 1711–1712-es évekre azt látjuk, egyre jobban elkezdtek jelen lenni az ipari szállítások. Ezek, amint az látható volt, építési eszközöket (léc, zsindegy, üveg) takartak. A megnövekedett szállítás nem véletlen: a szabadságharc nyomait láthatjuk. Már 1711-ben is több bejegyzés olvasható a regéci uradalom számadásában arról, milyen felújításokat végeztek a sörfőzön, üvegműhelyen és majorokon. Ezen bejegyzések az 1712-es évre csak tovább szaporodtak. A Sárospatakon történő reparáláshoz szükséges eszközök egy részét pedig a regéci termékek biztosították. A felújítási munkálatok megsegítése nemcsak materiák formájában jelenik meg. 1712-ben 40 forintot fizetett ki a pataki uradalom a Tállyára küldött asztalos munkálataira, míg a regéci provizor 30 forintot küldött a pataki cserepesmesternek, Perthin Jánosnak a kályhacsempékért.

4. Tanulmányunkban többször használtuk a kereskedelem, import, export fogalmakat, azonban a Regéc és Sárospatak között fennálló és bemutatott kapcsolat nem igazán aposztrofálható a valódi értelemben vett kereskedelemnek, mivel ellenszolgáltatás, fizetés nem mutatható ki. Ennélfogva fentebbi fogalmaink is csak a fennálló kapcsolat jobb megértését szolgálhatják, így az export- és importárúknak címzett termékek is azokat jelölik, amelyek deputációs céllal átlépték az egyik vagy a másik uradalom határait.

Összességében, a tanulmányunkban felvázolt áruforgalmi kapcsolat a szomszédos Rákóczi-birtokok között fennálló, szervezett gazdasági együttműködést példázza.

Tünde Veres

“Imported” Goods from Regéc in Sárospatak at the End of the 17th Century

Sárospatak and Regéc used to be the centres of two neighbouring manors. During the 17th century, both were owned by the Rákóczi family, and as such, they played a role in Rákóczi's War of Independence, which primarily meant economic burdens. The increased taxes mainly had a negative impact on the population of the Regéc manor. The topic of our investigation could be the analysis of these burdens, but we focused on the cooperation of the two manors. This hitherto neglected research direction can provide new aspects for the maintenance and operation of management and the economic system. What was the level of goods turnover? How much were these goods worth? What percentage of “imported” products accounted for the total income of the given product that year, that is, how big a deficit was there in farming in Sárospatak? What was the reason for this kind of cooperation? To answer our questions, we have used the accounts of the two estates.

We are in the fortunate position that the ratios of the years 1711 and 1712 are available for both manors, which gives us the opportunity to compare: was the product sent from Regéc really recorded as the same amount in Patak? We apologize in advance, but there are many similar differences between the two documents, to which we will try to find answers in our study. However, the further accounts (from 1695, 1696, and 1701) are only related to the Regéc estate, so we can only rely on one-sided data about the goods delivered to Patak, and their quantity.

Based on the sources used during our investigation, we were able to outline the Regéc “export” of the late 17th and early 18th centuries, its extent and reasons, which results can serve as a basis for further research regarding the economic cooperation of the neighbouring Rákóczi manors.

Források

MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
E 156 b.	Magyar kincstári levéltárak. Magyar Kamara Archívuma. Összeírások. Urbaria et Conscriptioes. Irregistrata.
E 185 b.	Archivum familiae Nádasdi (1527–1730).
E 197	Archivum Patakiense Rákócziانو-Trautsonianum (1270–1824).
E 554	Magyar kincstári levéltárak. Magyar Kamara Archívuma. Egyes iratok, ügyviteli segédletek, pecsétnyomók. Városi és kamarai iratok (1527–1894).
G 29	A Thököly- és a Rákóczi-szabadságharcok levéltárai. Rákóczi-szabadságharc levéltára. Gazdasági iratok (1694–1712).

Szakirodalom

A Pallas Nagy Lexikona	Online-változat: Arcanum Kézikönyvtár, https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/g-A5BD/glet-AD18/ (Utolsó letöltés: 2022. március 1.)
Buza 1985.	Buza János: Gabonaárak és áruforgalom a török uralom alatt (Nagykőrös, 1626–1682). In: Agrártörténeti Szemle, 27. (1985) 1–2. sz. 1–57.
Bogdán 1991.	Bogdán István: Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai IV. Levéltartan és történeti forrástudományok 7.) Bp., 1991.
Gyuricza 1992.	Gyuricza Anna: Reneszánsz kályhacsempék Északkelet-Magyarországról. (Borsodi Kismonográfiák 37.) Miskolc, 1992.
Iványosi-Szabó 1985a.	Iványosi-Szabó Tibor: Az árak alakulása Kecskeméten 1662–1790. Kecskemét, 1985.
Iványosi-Szabó 1985b.	Iványosi-Szabó Tibor: Adatok a Kecskeméten használatos fertály szó jelentéséhez. In: Agrártörténeti Szemle, 27. (1985) 1–2. sz. 240–246.
Köpeczi–R. Várkonyi 1976.	Köpeczi Béla, R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. Bp., 1976.
Kazimír 1976.	Stefan Kazimír: Adalékok a XVI. és XVII. századbéli árak és bérek fejlődéséhez. In: Történelmi Szemle, 19. (1976) 1–2. sz. 167–210.

- Tózsza-Rigó 2014. Tózsza-Rigó Attila: A sör és a bor piaci pozíciói városi számadáskönyvek tükrében a 16–17. században. In: *„Iszom a sört, szívem mámorban fürdik.”* – Epizódok a sörgyártás és sörfogyasztás történetéből. A Miskolcon 2009-ben és 2010-ben rendezett konferenciákon elhangzott előadások írott változata. Szerk.: Katona Csaba, Tordai Rita. Miskolc, 2014. 63–69.
- Veres 2021a. Veres Tünde: A regéci uradalom gazdaság- és társadalomtörténete a Rákóczi család birtoklásának időszakában (1646–1711). (*Speculum Historiae Debreceniense* 33.) Debrecen, 2021.
- Veres 2021b. Veres Tünde: *„Méltóságos Fejedelem egész udvarnépével edgyütt Szerencsen continuálván lakását”* – A szerencsi uradalom a 17. század végén. In: *Új Nézőpont*, 8. (2021) 3. sz. 5–24.
- Wartha 1892. Wartha Vince: Az agyagipar technológiája. Bp., 1892.